

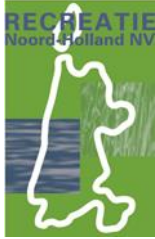

WANDELNETWERKEN IN NOORD-HOLLAND EN DE MRA

Rapportage van een quick scan

Dit rapport is exclusief samengesteld voor de provincie Noord-Holland

Recreatie Noord-Holland NV

Genieweg 46, 1981 LN Velsen-Zuid
Postbus 2571, 2002 RB Haarlem

www.recreatienoordholland.nl

WANDELNETWERKEN IN NOORD-HOLLAND EN DE MRA

Rapportage van een quick scan

Versie : 3.0
Datum : 8 november 2016
Projectnaam : Quick scan wandelnetwerken Noord-Holland
Projectnummer : 1851
Opdrachtgever : Provincie Noord-Holland, directie Beleid NRL, Anne Slettum

Opgesteld door : Alex Rohof
Telefoonnummer : 023-520 28 53

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting	1
1 Noord-Holland staat op een keuzepunt	4
1.1 Waar staan we?	
1.2 Waar willen we naar toe?	
1.3 Wat moeten we op dit keuzepunt doen?	5
2 Op zoek naar de juiste richting	6
2.1 Ervaringen in andere provincies	
2.2 Omvang van een gebiedsdekkend netwerk	8
2.3 De witte vlekken	9
2.4 Oorzaken	13
2.5 Positieve effecten van wandelen	14
2.6 Bijdrage van een wandelnetwerk aan gezondheid, leefomgeving en economie	16
3 Stappen op de route	18
3.1 Belemmeringen wegnemen	
3.2 Kosten voor een gebiedsdekkend wandelnetwerk	19
3.3 Kansrijke projecten	20
3.4 Kosten en prioriteiten	21
3.5 Rollen voor Provincie Noord-Holland	22

Bijlagen

1. Onderzoeksaanpak
2. Ervaringen in de provincies Zeeland, Noord-Brabant en Gelderland
3. Afbeeldingen van het type bewegwijzering van de wandelnetwerken in verschillende provincie

SAMENVATTING

Noord-Holland staat op een keuzepunt: Hoe gaan we verder? Het wandelnetwerk in Noord-Holland en de Metropoolregio Amsterdam (MRA) is nog niet af en de provincie werkt aan een nieuw beleidsprogramma.

Om inzicht te krijgen in wat nodig is om binnen een redelijke termijn een gebiedsdekkend wandelnetwerk volgens de Noord-Hollandse methodiek te realiseren in Noord-Holland en de MRA is een quick scan uitgevoerd aan de hand van tien vragen.

1. *Welke ervaringen hebben provincies met een provinciaal dekkend netwerk?*

De ervaringen verschillen per provincie. Hoe grootschaliger de aanpak, hoe goedkoper de realisatie, maar in de meeste provincies zijn de realisatiekosten op gelijk niveau als in Noord-Holland. In grootschalige open landschappen is geen fijnmazig wandelnetwerk nodig.

2. *Hoeveel kilometer wandelnetwerk is nodig om te kunnen spreken van een gebiedsdekkend netwerk?*

Op basis van expert judgement is de inschatting dat bij 5.750 km wandelnetwerk Noord-Holland en de MRA optimaal voorzien zijn.

3. *Waar is nog geen regionaal wandelnetwerk bewegwijzerd volgens de systematiek van het Noord-Hollandse wandelnetwerk?*

In Texel, delen van Westfriesland, Zuid-Kennemerland, Amstelland, Amsterdam en Almere-Lelystad. Voor de Kop van Noord-Holland en de Gooi & Vechtstreek zijn de inrichtingsprojecten al gestart.

4. *Waarom komt een wandelnetwerk niet of moeizaam van de grond?*

De provincies Noord-Holland en Flevoland hebben het initiatief aan de regio's overgelaten, wat om verschillende redenen niet overal van de grond komt. Sommige regio's en terreinbeheerders houden graag vast aan hun eigen wandelroutemarkeringen. In andere regio's zijn vooral de jaarlijkse kosten voor beheer en promotie een discussiepunt.

5. *Welke effecten heeft wandelen op de gezondheid, het leefomgeving en de economie?*

Wandelen heeft veel positieve effecten op de geestelijke en lichamelijke gezondheid van een mens. Ook draagt wandelen bij aan een gezonde leefomgeving. En de behoefte aan wandelmogelijkheden blijft de komende jaren toenemen. Tenslotte is wandelen goed voor de economie, omdat de vele wandelaars die in Noord-Holland jaarlijks ruim 72 miljoen wandelingen maken daarbij 127,7 miljoen euro uitgeven. Het totale effect op de economie is nog groter als je gezondheidsaspecten meerekent.

6. *Hoe draagt een wandelnetwerk daar aan bij?*

Door het wandelnetwerk en de promotie daarvan worden mensen gestimuleerd om te gaan wandelen. Het wandelnetwerk legt waardevolle verbindingen tussen stedelijk en landelijk gebied en maakt de groene omgeving beter toegankelijk. Ook zorgt het wandelnetwerk ervoor dat mensen gemakkelijker andere regio's bezoeken.

7. *Wat is nodig om de uitvoering op gang te brengen?*
Overleg met gemeenten, terreinbeheerders en de provincie Flevoland is nodig om overeenstemming te bereiken over nut en noodzaak van een uniform wandelnetwerk. En natuurlijk financiering voor de planuitwerking, realisatie en voor beheer, onderhoud en promotie.
8. *Hoeveel geld is nodig om een gebiedsdekkend netwerk te realiseren?*
Grofweg is circa € 3.100.000 exclusief btw nodig voor de aanleg en jaarlijks € 572.500 exclusief btw voor beheer, onderhoud en promotie.
9. *Wat zijn de meest kansrijke projecten voor de komende vijf jaar?*
Voor de periode 2017 – 2022 is het meest kansrijk om de lopende projecten en activiteiten voort te zetten, plannen voor nieuwe wandelnetwerken te maken en nieuwe wandelnetwerken en een deel van de kwaliteitsverbeteringen te realiseren. Daar hoort ook de uitvoering van het promotieplan en een evaluatie van de boerenlandpadregeling bij. Niet alle kwaliteitsverbeteringen, intensiveringen en uitbreidingen zijn kansrijk. Ook de realisatie van een wandelnetwerk op Texel lijkt momenteel minder kansrijk.
10. *Welke kostenraming en prioritering past daar bij?*
De totale kosten om alles te realiseren bedragen € 2.990.000 tot € 3.230.000 exclusief btw. Realisatie van een gebiedsdekkend wandelnetwerk in Almere-Lelystad is daarin niet meegenomen en kost nog eens € 500.000. Om alles te realiseren is een actieve stimulering vanuit de provincie Noord-Holland en de MRA nodig.

Tabel. Prioriteiten van projecten/activiteiten en kostenindicatie

Prio- riteit	Project of activiteit	Indicatie van de kosten (bedragen exclusief btw)
1.	Realisatie en afronding van de wandelnetwerken die in uitvoering zijn in de Kop van Noord-Holland en de Gooi & Vechtstreek	De financiering is geregeld in vastgelegde projectbijdragen van gemeenten en subsidie van de provincie
2.	Uitvoering van het promotieplan voor Wandelnetwerk Noord-Holland	Circa € 250.000 (beperkt tot €50.000/jaar, want dit kan bij hoge ambitie oplopen tot € 175.000/jaar)
3.	Uitvoering en evaluatie van de boerenlandpadregeling Noord-Holland in relatie tot kwaliteitsverbeteringen voor Wandelnetwerk Noord-Holland	€ 20.000 tot € 30.000
4.	Bespreking en programmering van het wandelnetwerk Almere-Lelystad in MRA-verband	€ 20.000 tot € 50.000 voor tijdsinzet en het opstellen van een ontwerp met kostenraming*
5.	Planvoorbereiding van een wandelnetwerk in Zuid-Kennemerland, inclusief het duingebied en delen van Amsterdam	Circa € 30.000
6.	Planverkenning voor een wandelnetwerk op Texel	Circa € 20.000
7.	Realisatie van een wandelnetwerk in Amstelland	Circa € 400.000
8.	Realisatie van een wandelnetwerk in Zuid-Kennemerland, inclusief het duingebied en delen van Amsterdam	€ 400.000 tot € 500.000

Prio- riteit	Project of activiteit	Indicatie van de kosten (bedragen exclusief btw)
9.	Versnelling van de uitvoering van het wandelnetwerk in Westfriesland	Circa € 700.000 voor de realisatie en € 50.000 tot € 100.000 voor het opvangen van de versnelde kostenstijging voor beheer en onderhoud
10.	Realisatie van kwaliteitsverbeteringen, intensiveringen en uitbreidingen in Laag Holland, Midden-Kennemerland en Regio Alkmaar, inclusief Noordhollands Duinreservaat	€ 100.000 tot € 250.000
11.	Realisatie van een wandelnetwerk op Texel	Circa € 400.000

** Realisatie van een gebiedsdekkend wandelnetwerk in Almere-Lelystad kost nog eens circa € 500.000, waardoor de totale kosten uitkomen op € 2.990.000 tot € 3.230.000*

1 NOORD-HOLLAND STAAT OP EEN KEUZEPUNT

1.1 Waar staan we?

Sinds 2010 wordt in Noord-Holland gewerkt aan de realisatie van een samenhangend, mooi en makkelijk te gebruiken wandelnetwerk. Op dit moment is dat gelukt in grofweg de helft van de gemeenten, in totaal goed voor ruim 2.500 km aan wandelroutes¹ die op dezelfde manier zijn bewegwijzerd.

Op verschillende niveau's bouwen verschillende partijen aan dat wandelnetwerk. Dat is een sterk staaltje in de Noord-Hollandse aanpak. Maar de keerzijde is dat niet alle partijen meedoen en grote gebieden nog geen wandelnetwerk hebben.

Lokaal trekken gemeenten en terreinbeheerders de initiatieven voor samenwerking, planvorming en soms ook realisatie. Routemakers, Recreatie Noord-Holland en recreatieschappen stimuleren en ondersteunen die initiatieven op regionaal niveau. Provincie Noord-Holland stimuleert en faciliteert de totstandkoming vanuit beleid en financiële middelen. Maar de provinciale middelen voor recreatieve infrastructuur zijn uitgeput en het is tijd om een nieuw beleidsprogramma op te stellen.

Dus daar staan we: het wandelnetwerk in Noord-Holland en de MRA is nog niet af, niet overal nemen gebiedspartijen het initiatief, niet alle partijen werken mee en de provincie werkt aan een nieuw beleidsprogramma. We staan op een keuzepunt op de route naar een gebiedsdekkend wandelnetwerk in Noord-Holland en de MRA. En bij dit keuzepunt is natuurlijk de vraag hoe we verder gaan.

1.2 Waar willen we naar toe?

In de Agenda Groen² staat dat de provincie Noord-Holland de toegankelijkheid van de provinciale groenstructuur voor wandelaars en fietsers wil verbeteren. Daarbij heeft de ontwikkeling van regionale routenetwerken en het oplossen van knelpunten in stad-landverbindingen prioriteit. Dat geldt vooral voor de plaatsen waar veel mensen naar buiten willen maar de toegankelijkheid van het landelijk gebied te beperkt is.

Provincie Noord-Holland wil graag binnen een redelijke termijn een gebiedsdekkend wandelnetwerk realiseren, niet alleen in Noord-Holland maar ook in heel de MRA. Daarom is Recreatie Noord-Holland gevraagd een quick scan uit te voeren. Dat moet een concreet beeld geven van de gewenste eindsituatie en de route om daar te komen.

¹Tot en met augustus 2016 is in Noord-Holland ruim 1.700 km gerealiseerd en ruim 800 km wordt momenteel gerealiseerd. Meer hierover in hoofdstuk 2.

²Licht op Groen!, Provincie Noord-Holland, Directie Beleid, Sector Natuur, Recreatie & Landschap, vastgesteld door Provinciale Staten op 11 maart 2013.

1.3 Wat moeten we op dit keuzepunt doen?

Om de gewenste eindsituatie en de route daar naartoe goed in beeld te brengen, geeft de quick scan antwoord op de volgende vragen:

1. Welke ervaringen hebben provincies met een provinciaal dekkend netwerk?
2. Hoeveel kilometer wandelnetwerk is nodig om te kunnen spreken van een gebiedsdekkend netwerk?
3. Waar is nog geen regionaal wandelnetwerk bewegwijzerd volgens de systematiek van het Noord-Hollandse wandelnetwerk³?
4. Waarom komt een wandelnetwerk niet of moeizaam van de grond?
5. Welke effecten heeft wandelen op de gezondheid, het leefomgeving en de economie?
6. Hoe draagt een wandelnetwerk daar aan bij?
7. Wat is nodig om de uitvoering op gang te brengen?
8. Hoeveel geld is nodig om een gebiedsdekkend netwerk te realiseren?
9. Wat zijn de meest kansrijke projecten voor de komende vijf jaar?
10. Welke kostenraming en prioritering past daar bij?

De antwoorden op deze vragen maken duidelijk welke opgave er ligt om -aansluitend bij de behoeften van de inwoners- tot een gebiedsdekkend wandelnetwerk te komen. Een overzicht van de meest kansrijke wandelnetwerkprojecten voor de komende vijf jaar draagt concreet bij aan de recreatieve beleidsagenda en effectieve inzet van provinciale middelen.

Met de eerste zes onderzoeksvragen wordt gezocht naar de juiste richting. Die worden beantwoord in hoofdstuk 2. De laatste vier vragen zijn gericht op een advies voor het betreden van die route en de concrete eerste stappen die gezet kunnen worden. Deze antwoorden volgen in hoofdstuk 3. In bijlage 1 is de aanpak van het onderzoek terug te vinden.

³Wandelnetwerk Noord-Holland heeft een hybride bewegwijzering, waarin de systemen die in andere provincies gangbaar zijn worden gecombineerd.

2 OP ZOEK NAAR DE JUISTE RICHTING

2.1 Ervaringen in andere provincies

Welke ervaringen hebben provincies met een provinciaal dekkend wandelnetwerk?

Voor de beantwoording van deze vraag is vooral ingezoomd op de provincies Zeeland, Noord-Brabant en Gelderland, waar al provinciaal dekkende wandelnetwerken zijn gerealiseerd.

Kenmerken van wandelnetwerken per provincie

- In Noord-Brabant is het wandelnetwerk 10.000 km groot en in drie jaar tot stand gekomen. Op provinciaal niveau is er één centrale organisatie -Visit Brabant-, die zowel het operationeel beheer en onderhoud als de promotie aanstuurt. Het routebureau in Noord-Brabant beperkt zich tot het operationele beheer en onderhoud van de routemarkeringen.
- In Zeeland is het netwerk 2.500 km groot en in tien jaar tot stand gebracht. Het beheer en onderhoud van voorzieningen is ondergebracht bij de stichting Landschapsbeheer Zeeland en de promotie bij VVV Zeeland.
- In Gelderland zijn er grote regionale verschillen. In vergelijking met Noord-Brabant en Zeeland is de provincie in Gelderland minder sturend en faciliterend en hebben de gemeenten, die in streekverband met elkaar samenwerken, een grote zelfstandige verantwoordelijkheid. Hierdoor verschilt de verschijningsvorm en de organisatie van beheer, onderhoud en promotie tussen de streken Achterhoek, Veluwe, Rivierengebied en het Rijk van Nijmegen.

Relevante ervaringen voor Noord-Holland

De ervaringen blijken per provincie sterk te verschillen. De belangrijkste ervaringen van de provincies Zeeland, Noord-Brabant en Gelderland met de daar aanwezige wandelnetwerken zijn als volgt. In bijlage 2 worden meer details genoemd. En een overzicht van het type bewegwijzering per provincie staat in bijlage 3.

- De aanleg van het wandelnetwerk in Zeeland ligt op een vergelijkbaar kostenniveau als in Noord-Holland: enkele honderdduizenden euro's per regio, inclusief personele inzet. De aanleg lijkt in Noord-Brabant het meest kosteneffectief te hebben plaatsgevonden, maar dat inzicht beperkt zich tot de kosten van de fysieke routemarkeringen. Centrale groot-schalige inkoop zorgt blijkbaar voor lagere kosten.
- Zeeland heeft de meeste kilometers gecontracteerde boerenlandpaden (140 km) en betaalt als provincie de vergoeding (€ 0,45/m/jr) voor agrariërs. Vergelijkbaar met Noord-Holland is de operationele uitvoering van die regeling ondergebracht bij één beheerorganisatie. In Zeeland is dat de stichting Landschapsbeheer Zeeland.

- Zowel Zeeland als Noord-Brabant adviseren de provincie Noord-Holland om toeristisch/recreatief en landschappelijk minder aantrekkelijke gebiedsdelen niet in te richten met een fijnmazig regionaal wandelnetwerk, omdat deze gebieden voor wandelaars sowieso minder interessant zouden zijn. De meeste wandelaars zoeken een afwisselende route. In grootschalige open polders zullen verbindingsroutes naar meer aantrekkelijke gebieden volstaan.

Ervaringen van provincies zonder provinciaal dekkend wandelnetwerk

Ook in de provincies waar nog geen provinciaal dekkend wandelnetwerk aanwezig is, zijn de ervaringen divers. Per provincie worden die hieronder kort benoemd.

Overijssel

Net als in Gelderland wordt de realisatie streekgericht ingezet: Twente, Salland en Noordwest Overijssel. Twente is daar de voorloper en heeft al 2.500 kilometer wandelnetwerk beschikbaar. Salland heeft ongeveer 1.800 kilometer en in Noordwest Overijssel wordt gestreefd naar 2.000 kilometer. De kosten per regio bedragen ook daar enkele honderdduizenden euro's per regio. Provincie Overijssel financiert 75% van de inrichtingskosten door middel van subsidies. De samenwerkende gemeenten zijn verantwoordelijk voor beheer, onderhoud en promotie. De uitvoering is per regio ondergebracht bij een samenwerkingsorgaan van gemeenten.

Limburg

De organisaties voor de wandelnetwerken in Noord-, Midden- en Zuid-Limburg verschillen van elkaar. In Noord- en Midden-Limburg is een routebureau actief met ongeveer 2.700 kilometer wandelnetwerk. De stichting Routebureau Noord- en Midden- Limburg is opgericht door Leisure Port en VVV Midden-Limburg in opdracht van dertien gemeenten in Noord- en Midden-Limburg. Het routebureau staat garant voor de kwaliteit van beheer, onderhoud en promotie.

Friesland, Groningen en Drenthe

De drie noordelijke provincies streven naar provinciaal dekkende wandelnetwerken. Friesland en Drenthe hebben daarvoor provinciaal functionerende samenwerkingsorganen van gemeenten: recreatieschap De Marrekrite en recreatieschap Drenthe. In Friesland neemt de provincie ook deel aan het recreatieschap, in Drenthe niet. In Groningen is een routebureau in de vorm van een stichting gestart. De stichting wordt voor 50% door de provincie en 50% door de belanghebbende gemeenten gefinancierd. Gestart is met het waddenwandelen, maar de ambitie is dat deze stichting naast wandelnetwerken ook fiets- en vaarnetwerken gaat realiseren en beheren. 2022 is daarbij de tijdshorizon. Beleidsinhoudelijk wordt de realisatie van recreatieve routestructuren in de drie noordelijke provincies vooral gekoppeld aan het economisch beleid, m.n. door middel van toerisme.

Utrecht

De provincie Utrecht heeft de oprichting van een routebureau aangekondigd. Er wordt momenteel onderzoek gedaan hoe het routebureau kan worden opgezet. Samen met de betrokken partijen wordt nagedacht over de concrete uitwerking. Het routebureau wordt de spil voor alle fiets-, wandel-, ruiters-, mountainbike- en vaarroutes. Naast het beheer van routes zal het routebureau coördineren tussen partijen, monitoren, kennis ontwikkelen en innoveren. Doel is de verbetering van de kwaliteit en bereikbaarheid van alle prachtige plekken, zodat een modern en samenhangend aanbod van recreatiemogelijkheden ontstaat voor inwoners en bezoekers van de regio.

Zuid-Holland

Provincie Zuid-Holland werkt aan de realisatie van een provinciaal dekkend wandelnetwerk dat, net als in Noord-Holland, regionaal wordt opgebouwd. De vormgeving van het wandelnetwerk Zuid-Holland is gebaseerd op knooppunten en in de provinciale kleuren rood en geel. Groenservice Zuid-Holland (GZH) -onderdeel van de provincie Zuid-Holland- voert de realisatie, het beheer en het onderhoud uit met financiering van provincie en gemeenten. Waar recreatieschappen actief zijn treden die op als opdrachtgever van GZH. Per 2017 wordt GZH aan Staatsbosbeheer overgedragen, waarbij meteen voor de provincie Zuid-Holland een bezuiniging kan worden gerealiseerd. Onduidelijk is nog of het totale aandeel van de kosten van ontwikkeling en beheer van routenetwerken blijvend door de provincie Zuid-Holland gefinancierd wordt. GZH werkt aan een business case om ook routeontwikkeling en -beheer als levensvatbaar onderdeel van GZH in stand te kunnen houden.

Flevoland

Het wandelnet Almere is een particulier initiatief. De realisatie van dit wandelnetwerk is mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de gemeente Almere. Opvallend is dat in de jongste provincie van Nederland de ontwikkeling, inrichting en beheer van deze recreatieve voorziening door particulier initiatief tot stand is gekomen, gefaciliteerd door de gemeente. Toch past het ook in het beleid van de provincie Flevoland om te investeren in de vrijetijdseconomie door goede en veilige fietspaden, wandel- en vaarroutes te realiseren.

2.2 Omvang van een gebiedsdekkend netwerk

Hoeveel kilometer wandelnetwerk is nodig om te kunnen spreken van een gebiedsdekkend netwerk?

Deze vraag is niet gemakkelijk in een getal te vangen. Het is afhankelijk van beleidskeuzes en smaak. Gemeenten, terreinbeheerders, routeontwikkelaars en -beherende organisaties hebben daar verschillende opvattingen over. Ook in andere provincies verschillen de standpunten hierover. Een norm van een aantal kilometer per oppervlakte gebied is arbitrair.

De dichtheid van een regionaal netwerk wordt in elk geval beperkt door de bestaande infrastructuur van openbare wegen en paden, gecombineerd met de bereidheid van grondeigenaren om mee te werken aan openstelling en gebruik.

Verder speelt mee dat de landschapstructuur per regio verschilt. De opvangcapaciteit van duinen, bossen, weidelandschappen, akkerlandschappen, moerasgebieden, meren, droogmakerijen, steden en dorpen zijn heel verschillend en worden door mensen verschillend beleefd en gewaardeerd.

Boerenlandpaden

Noord-Holland had in 2013, 73 km en in 2014 80 km aan boerenlandpaden. In 2015 werd 15 km toegevoegd en in 2016 komt er nog eens 16 km bij. En in vrijwel elke regio bestaat de wens om nog meer boerenlandpaden te realiseren.

Waarschijnlijk kan in Noord-Holland meer dan 150 km aan boerenlandpad worden gecontracteerd. Veel wandelaars zijn blij met die onverharde routes. In 2014 werden de boerenlandpaden ruim 350.000 keer belopen.

Om te kunnen spreken van een gebiedsdekkend netwerk moet daarom gezocht worden naar een realistisch evenwicht tussen de behoefte aan wandelmogelijkheden, de opvangcapaciteit van het landschap en het draagvlak bij terreinbeheerders en gemeenten. Op basis van expert judgement is de inschatting dat bij 5.750 km wandelnetwerk Noord-Holland en de MRA optimaal voorzien zullen zijn. De tabel op pagina 12 geeft een specificatie per regio.

2.3 De witte vlekken

Waar is nog geen regionaal wandelnetwerk bewegwijzerd volgens de systematiek van het Noord-Hollandse wandelnetwerk?

Met het oog op de ontwikkeling van wandelnetwerken in Noord-Holland en de MRA zijn tien regio's onderscheiden. Op de tabel en kaart met diagrammen op pagina 11 is per regio weergegeven in hoeverre daar een wandelnetwerk met bewegwijzering volgens de Noord-Hollandse systematiek aanwezig is of nog ontbreekt.

Per regio verschilt de huidige status van het wandelnetwerk. In Laag Holland, Regio Alkmaar, Midden-Kennemerland en delen van Westfriesland en de Kop van Noord-Holland zijn in de periode 2012-2016 wandelnetwerken volgens de Noord-Hollandse systematiek gerealiseerd. Daarbij zijn duinroutes van PWN in het Noordhollands Duinreservaat niet opgenomen in de systematiek van het wandelnetwerk. Bij de aanleg van de wandelnetwerken was het niet mogelijk om alle wensen te realiseren. Die wensen worden vaak aangeduid als een nog te realiseren fase 2.

Projecten om nog meer wandelnetwerken te realiseren zijn gestart in de Kop van Noord-Holland en in de Gooi & Vechtstreek, inclusief een stukje van de regio Amstelland.

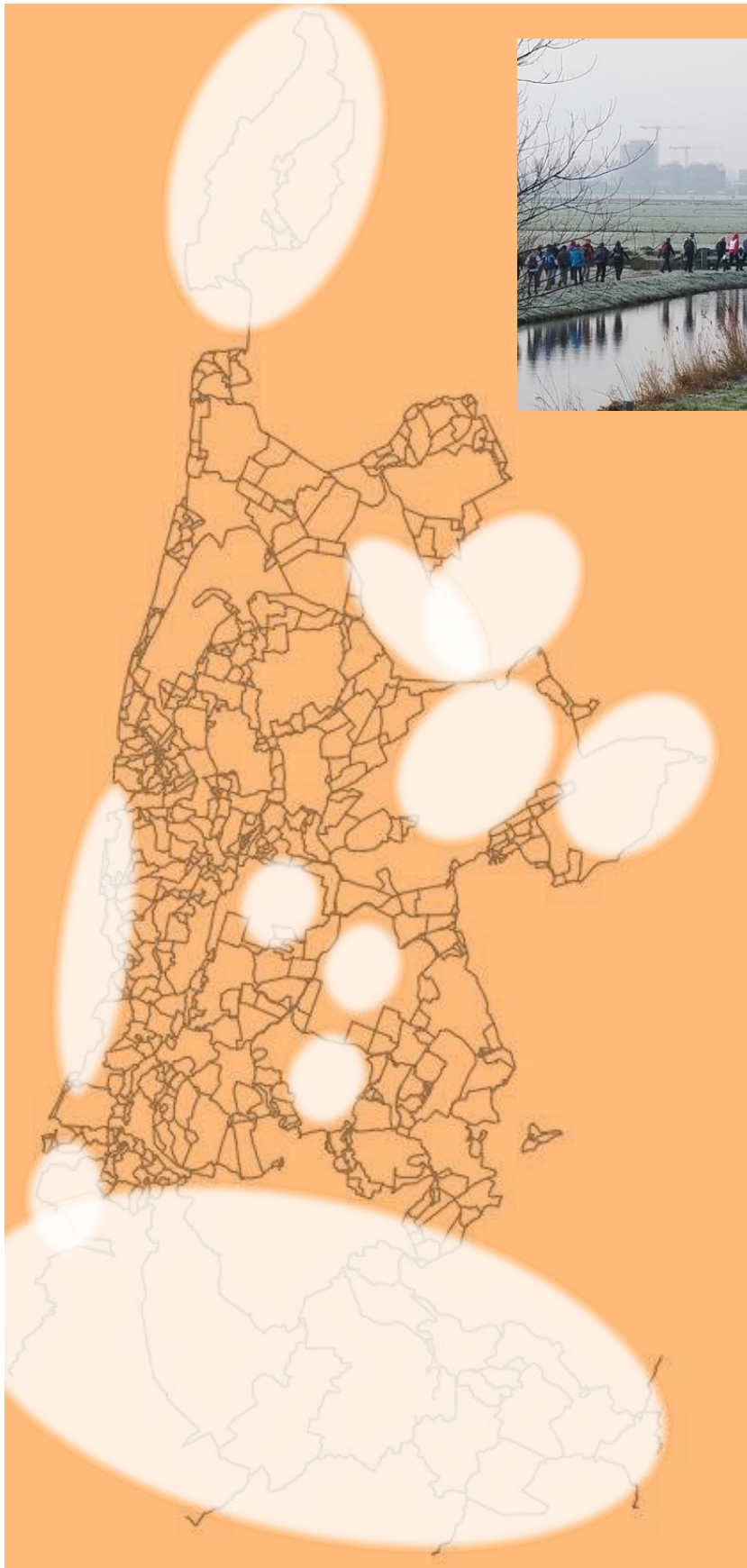
In Texel, Zuid-Kennemerland en Amstelland zijn nog geen wandelnetwerken volgens de Noord-Hollandse bewegwijzeringssystematiek aanwezig. Wel zijn er losstaande bewegwijzerde routes. Voor Amstelland is een plankaart voor een wandelnetwerk opgesteld.

In Almere-Lelystad is een wandelnetwerk aanwezig, maar met een afwijkende systematiek en materialisering. Het netwerk is niet regiodekkend en er is sprake van achterstallig onderhoud.

In het centrum van Amsterdam is het praktisch niet mogelijk om de bewegwijzeringssystematiek van een wandelnetwerk toe te passen. De toeristische focusgebieden van Amsterdam zijn wel stadsdelen waar een wandelnetwerk mogelijk is. Deze focusgebieden zijn de stadsdelen Nieuw-West, West, Noord en Zuid-Oost. Een wandelnetwerk is hier zeker van toegevoegde waarde voor de bewoners, omdat er veel mensen wonen en omdat het belangrijke schakels zijn voor optimale stad-land verbindingen.

De kaart op de volgende pagina laat zien waar in Noord-Holland de bestaande lange afstand wandelpaden, streekpaden, het Noord-Hollandpad en wandelnetwerken liggen, inclusief het in aanleg zijnde wandelnetwerk in de Kop van Noord-Holland. Uit deze afbeelding blijkt waar de grootste 'witte vlekken' zitten: op Texel, in de Wieringermeerpolder, Westfriesland en in het zuidelijke deel van de provincie.

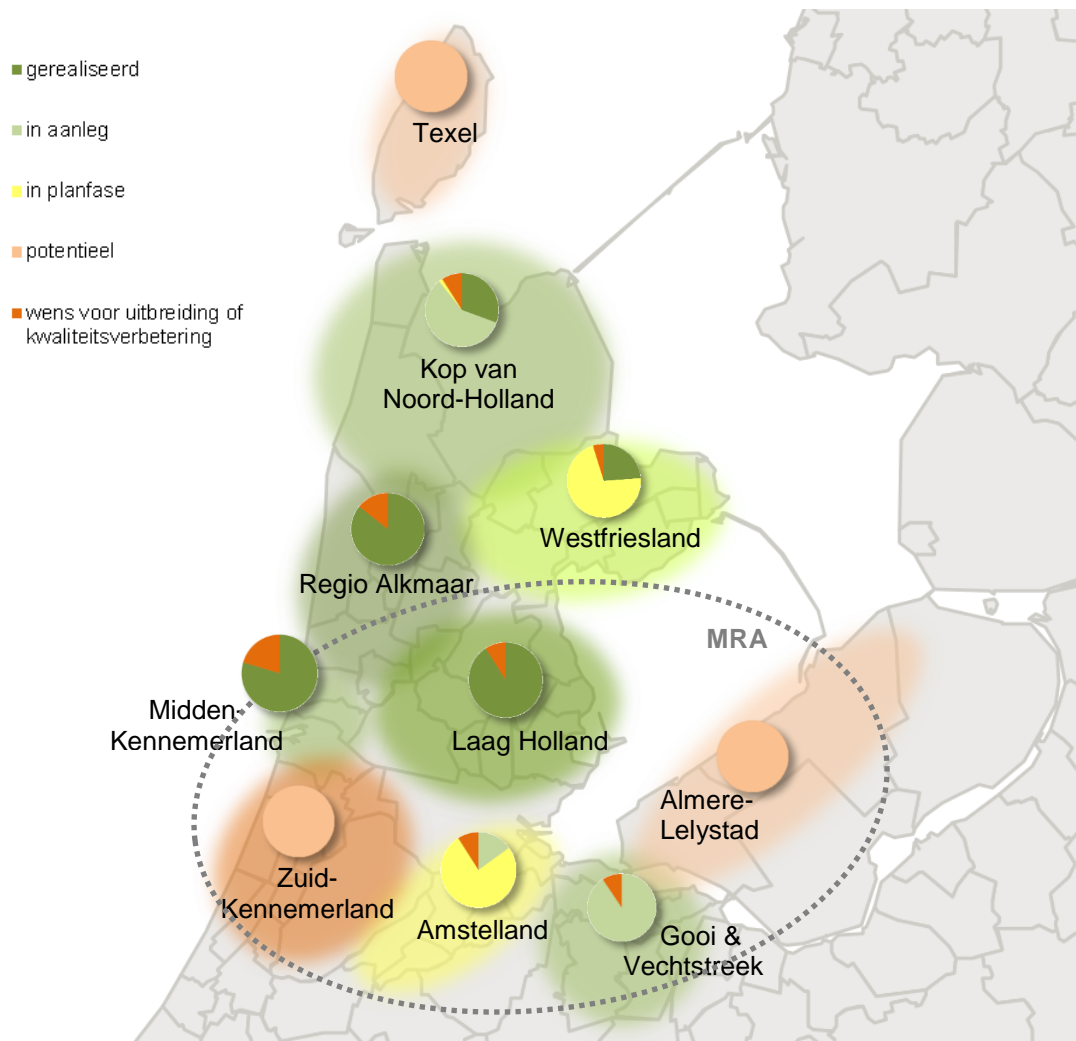
Afbeelding. Huidige witte vlekken in het wandelnetwerk in Noord-Holland. Ook de lijnen van LAW's, streekpaden en het Noord-Hollandpad zijn weergegeven

Tabel. Aantallen kilometers gerealiseerde, in aanleg zijnde en te plannen wandelnetwerken in Noord-Holland

Regio	Kilometers wandelnetwerk				
	Gerealiseerd	In aanleg	Planfase (plankaart en raming voorbereid)	Potentieel (plankaart en raming ontbreken)	Wens voor uitbreiding/verbetering
Texel				500	
Kop van Noord-Holland	185	355	10		55
Westfriesland	250		750		50
Regio Alkmaar	647				100
Laag Holland	482				50
Midden-Kennemerland	175				45
Zuid-Kennemerland				500	
Amstelland		50	253		30
Gooi & Vechtstreek		438			50
Almere-Lelystad				750	
Totaal	1.710	843	1.013	1.750	380

Afbeelding. Overzicht gerealiseerde, in aanleg zijnde en te plannen wandelnetwerken in Noord-Holland

De omvang van het wandelnetwerk verschilt per regio. Wat hierbij opvalt, is dat de dichtheid van het beoogde wandelnetwerk ook verschilt per regio, zoals in onderstaande tabel is aangegeven. Regio's met afwisselende landschappen, zoals Texel, Westfriesland, Midden-Kennemerland en Amstelland, hebben in potentie een hogere dichtheid aan wandelroutes dan grootschalige open landschappen, zoals in delen van de Kop van Noord-Holland (de Wieringermeerpolder), Laag Holland (de Beemster en het Wormer- en Jisperveld) en Zuid-Kennemerland (de Haarlemmermeerpolder).

Tabel. Oppervlakte, omvang en dichtheid van wandelnetwerken in Noord-Holland

Regio	Oppervlakte Aantal hectare	Omvang wandelnetwerk Totaal aantal kilometers gerealiseerd, in aanleg, planfase, potentieel en wens voor uitbreiding of kwaliteitsverbetering	Dichtheid van het netwerk Gem. aantal kilometer per duizend hectare
Texel	18.258	500	27,4
Kop van Noord-Holland	61.274	605	9,9
Westfriesland	38.867	1.050	27,0
Regio Alkmaar*	38.634	747	19,3
Laag Holland*	44.259	532	12,0
Midden- Kennemerland	10.250	220	21,5
Zuid- Kennemerland	32.459	500	15,4
Amstelland	15.711	333	21,2
Gooi & Vechtstreek	23.698	488	20,6
Almere – Lelystad	39.655	750	18,9

* In verband met de fusie van de voormalige gemeenten Schermer en Graft-de Rijk met Alkmaar is 46 km wandelnetwerk, wat is gerealiseerd in het project Realisatie wandelnetwerk Laag Holland, opgenomen in het wandelnetwerk Regio Alkmaar. Deze wijziging wordt per 1 januari 2017 ook doorgevoerd in het beheer.

In grootschalige open landschappen is een wandelnetwerk minder fijnmazig dan in afwisselende en bosrijke landschappen.

2.4 Oorzaken

Waarom komt een wandelnetwerk niet of moeizaam van de grond?

In Westfriesland ontwikkelt het wandelnetwerk zich wat langzamer. In Zuid-Kennemerland, Texel, Almere-Lelystad en de gehele duinstrook komen wandelnetwerken moeizaam van de grond. De redenen daarvoor verschillen.

Op Texel is agrarische natuurvereniging De Lieuw de stuwende kracht achter de realisatie van wandelroutes in het polderlandschap van Texel. Zij geeft de voorkeur aan haar eigen methodiek van bewegwijzering boven de voor Noord-Holland ontwikkelde methodiek. Ook is er (nog) geen draagvlak voor een gebiedsdekkend wandelnetwerk. Texel hecht aan haar zelfstandigheid. In het duingebied van Texel zijn de wandelroutes van Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten aanwezig. Ook zijn delen van het Streekpad Waddenwandelen en het Noord-Hollandpad op Texel aanwezig.

Westfriesland kiest voor een geleidelijke groei van het aantal routes, zodat de stijging van beheer-, onderhouds- en promotiekosten voor de in het recreatieschap deelnemende gemeenten geleidelijk kunnen meegroeien. Realisatie van een gebiedsdekkend wandelnetwerk wordt uitgesmeerd over de gehele uitvoeringstermijn tot 2030 van het natuur- en recreatieplan Westfriesland.

In Zuid-Kennemerland zijn veel gemeenten gereserveerd in verband met begrotingstekorten en een gebrek aan beleid waaraan de meerwaarde van een wandelnetwerk en bijkomende financieringsvraag kan worden opgehangen. Ook wordt deelname afhankelijk gemaakt van vraag of grote partijen, zoals de gemeente Amsterdam en de provincie Noord-Holland zullen bijdragen aan planvorming, realisatie en beheer.

In het duingebied geven de terreinbeherende organisaties Waternet, PWN en Natuurmonumenten er voornamelijk de voorkeur aan om de bestaande -al vele jaren door henzelf gemarkeerde en beheerde- wandelroutes te handhaven. Met name voor het Noordhollands Duinreservaat en het Nationaal Park Zuid-Kennemerland houden zij vast aan het standpunt dat wandelroutes beter in één richting bewegwijzerd kunnen blijven, om de rustbeleving voor wandelaars optimaal te houden. Wel werkt PWN mee om de wandelnetwerken van Midden-Kennemerland en Regio Alkmaar aan te laten sluiten op de wandelroutes van PWN in het Noordhollands Duinreservaat, door bij diverse ingangen ruimte beschikbaar te stellen voor startpuntpanelen van het wandelnetwerk en wandelroutes door de binnenduinstrand toe te staan.

Groengebied Amstelland wil het wandelnetwerk in Amstelland graag realiseren, maar tegelijkertijd voorkomen dat door de toegenomen beheer- en onderhoudslasten de bijdragen van de deelnemers (gemeenten en Provincie Noord-Holland) in het exploitatietekort van het recreatieschap gaat toenemen. Hier moet iets op bedacht worden om financiële ruimte te creëren om de beheerlasten van het wandelnetwerk te kunnen dekken.

Provincie Flevoland is op dit onderdeel niet actief met het omzetten van haar beleid in concrete projecten. Mede hierdoor bestaat in de regio Almere-Lelystad nog geen gebiedsdekkend wandelnetwerk. In MRA-verband kunnen hierin nog keuzes worden gemaakt.

2.5 Positieve effecten van wandelen

Welke effecten heeft wandelen op de gezondheid, de leefomgeving en de economie?

Effecten van wandelen op de gezondheid

Wandelen heeft positieve effecten op alle aspecten van de gezondheid van een mens. Die algemene overtuiging wordt vaak benoemd, niet alleen in relatie tot wandelen. Elke bewegingsvorm die regelmatig wordt beoefend, heeft een positieve uitwerking. Dat geldt extra voor het bewegen in de buitenlucht. Ook zonder beweging heeft groen, in de zin van landschap en natuur, een positief effect op de gezondheid, genezingsprocessen, rustbeleving en het welzijn van een mens. De positieve effecten zijn dus niet alleen aan wandelen toe te schrijven, maar andersom geldt wel dat wandelen die positieve gevolgen wel met zich meebrengt.

Afbeelding uit Nationale Wandelmonitor 2016

Wandelen is goed voor lichaam en geest. Elke dag een half uur wandelen levert de volgende gezondheidsvoordelen op⁴:

- wandelen versterkt spieren en botten en vermindert de kans op botontkalking;
- verlaagt de bloeddruk en het cholesterolgehalte;
- verbetert de conditie van hart en bloedvaten;
- zorgt voor 50% minder risico op hartproblemen;
- vergroot het vermogen van de longen om zuurstof op te nemen;
- verlaagt het risico op diabetes type 2 met maar liefst 58%;
- gaat stress en depressieve gevoelens tegen;
- vermindert angststoornissen, deze nemen met bijna 50% af;
- verbetert de kwaliteit van de nachtrust;
- kan bijdragen aan gewichtsafname;
- stimuleert de stofwisseling en is goed tegen obstipatie;
- verkleint de kans op bijvoorbeeld darm-, borst- en baarmoederkanker.
- bij levenslange lichamelijke (en geestelijke) activiteiten vermindert de kans op Alzheimer met 20 tot 50%.

⁴Nationale Wandelmonitor 2016, Stichting Wandelnet

Algemeen erkende ervaringsfeiten zijn ook dat wandelen:

- helpt bij het verwerken van verdriet;
- helpt bij het op een rij zetten van de gedachten;
- de creativiteit stimuleert.

Effecten van wandelen op de leefomgeving⁵

Wandelen draagt bij aan een gezonde leefomgeving. Waar mensen wandelen, nodigt dat ook andere mensen uit om te gaan wandelen. Ook versterkt het de sociale cohesie in de samenleving en bevordert het de psychosociale gezondheid van mensen.

De huidige cultuur om een gezonde levensstijl na te streven en ziektes proberen te voorkomen vormt een stimulans voor mensen om (meer) te gaan bewegen. Daarbij is wandelen een laagdrempelige bewegingsvorm waar veel mensen aan kunnen deelnemen.

In de toekomst neemt de recreatiedruk op het buitengebied toe -tot 2040 met circa 30%- door een combinatie van demografische groei, vergrijzing en een toename van de vrije tijd. De sterkste bevolkingsgroei vindt plaats in de Randstad, waar de recreatiedruk nu al het grootst is.

Senioren blijven steeds langer gezond en actief, waardoor de behoefte aan recreatievoorzieningen toeneemt en het gebruik hiervan ook doordeweeks stijgt.

Wandelen blijft vergeleken met andere sportieve activiteiten lang(er) haalbaar en komt vaak in de plaats voor meer dynamische activiteiten als fietsen en joggen. Veel ouderen vinden het verder van belang om vanuit huis te kunnen starten. Om de oudere wandelaar met een kleinere actieradius goed te kunnen bedienen, is het belangrijk om (kleinere) natuurgebieden en wandelroutes dichtbij de woonomgeving in stand te houden.

Ook neemt het aantal allochtone Nederlanders toe. Verwacht wordt dat in 2030 een kwart van de bevolking van allochtone herkomst is, nu is dat 19%. Parkbezoek is bij deze mensen erg populair en bosbezoek juist niet. Zij wandelen veel in de eigen woonomgeving.

Effecten op de economie⁶

Wandelen is zeker goed voor de economie. Jaarlijks wordt er in Nederland circa 1,7 miljard euro uitgegeven aan wandelen. Het grootste deel hiervan wordt uitgegeven aan vervoer naar het startpunt van de wandeling (494 miljoen euro), wandelkleding (347 miljoen euro) en wandelvakanties (322 miljoen euro).

Een gezonde leefomgeving

Volgens het RIVM is een gezonde leefomgeving de fysieke en sociale omgeving die als prettig wordt ervaren, die uitnodigt tot gezond gedrag en waar de druk op de gezondheid zo laag mogelijk is. Een gezonde leefomgeving:

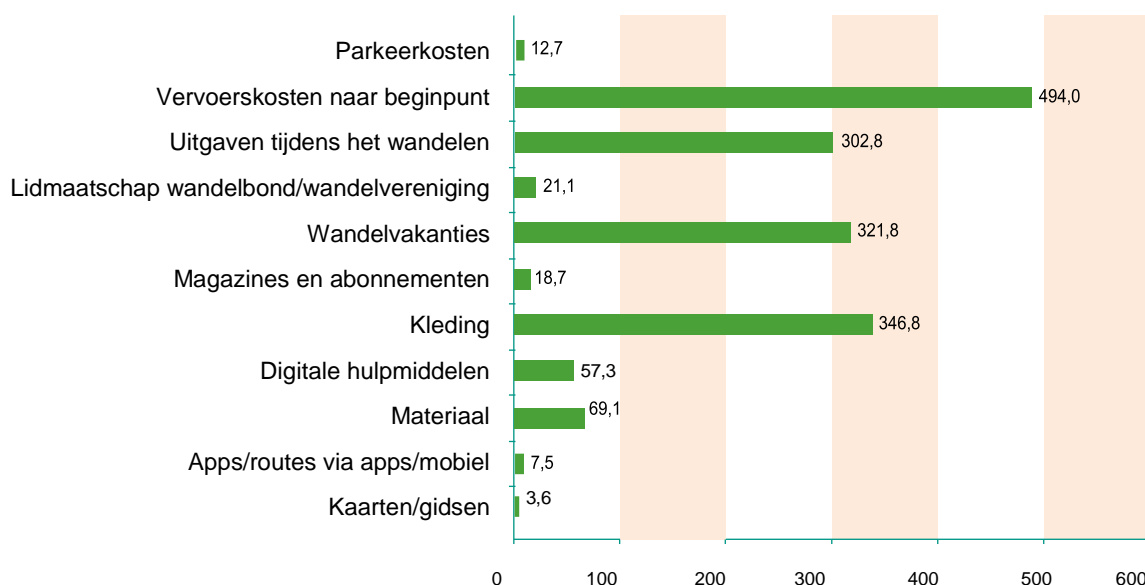
- is schoon en veilig;
- nodigt uit tot bewegen, spelen en sporten;
- zorgt voor goede bereikbaarheid;
- zorgt dat mensen elkaar kunnen ontmoeten;
- houdt rekening met de behoeften van de bewoners en specifieke bevolkingsgroepen;
- heeft een goede milieukwaliteit;
- omvat voldoende groen, natuur en water;
- heeft aandacht voor klimaatadaptatie;
- heeft gezonde en duurzame woningen;
- kent een aantrekkelijke en gevarieerde openbare ruimte;
- biedt een gevarieerd aanbod aan voorzieningen.

⁵ F.R.J. den Hertog. *Hoe beïnvloedt de inrichting van de leefomgeving de gezondheid? In: Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid. Bilthoven: RIVM, 2014 / provinciale verkenning Recreatie van de toekomst, 2014 / Trendrapport toerisme, recreatie en vrijetijd 2013, NRIT Media, 2013 / Waar gaat dat heen, WOT werkdocument 271.*

⁶ *Nationale Wandelmonitor 2016, Stichting Wandelnet*

Per wandelactiviteit (langer dan een uur) geeft een wandelaar gemiddeld € 1,95 euro uit: € 0,69 tijdens de wandeling, € 1,12 aan vervoerskosten en € 0,14 aan parkeerkosten.

Grafiek. Totale uitgaven Nederlandse wandelaar naar categorie (x mln euro)

In Noord-Holland zijn in 2015 ruim 72 miljoen wandelingen verricht, waarbij 127,7 miljoen euro is uitgegeven. Noord-Holland staat daarmee op een gedeelde tweede plaats, samen met Noord-Brabant en achter Zuid-Holland.

Het totale effect op de economie is nog groter als je gezondheidsaspecten meerekent. Naast de uitgaven die wandelaars doen tijdens hun wandelingen, zorgen zij voor een besparing op bijvoorbeeld zorg- en verzuimkosten.

2.6 Bijdrage van een wandelnetwerk aan gezondheid, leefomgeving en economie

Hoe draagt een wandelnetwerk bij aan gezondheid, leefomgeving en economie?

Bijdrage aan een goede gezondheid

Een adequaat wandelnetwerk en goede promotie daarvan zorgt dat mensen gemakkelijker de stap nemen om te gaan wandelen en dus te bewegen in de buitenlucht. Goede wandelroutes en verbindingen, waarbij men gemakkelijk een route kan kiezen en ook zelf routes kan uitstippelen, en waarbij regelmatig wandeltips worden gedeeld, motiveert mensen om te gaan wandelen.

Bijdrage aan een gezonde leefomgeving

Het aanbieden van kwalitatief goede wandelvoorzieningen nodigt uit tot gezond gedrag, maakt groen, natuur en water beter bereikbaar en draagt bij aan een gevarieerd aanbod van voorzieningen.

Ook vergroot de aanleg van wandelpaden op bedrijventerreinen de mogelijkheden voor het zogeheten lunchwandelen, een gezonde onderbreking tijdens een werkdag.

De realisatie van een wandelnetwerk draagt bij aan het beantwoorden van de recreatiebehoefte van de inwoners.

Verder biedt het wandelnetwerk via facebook een community en levert het veel eenvoudig te gebruiken middelen voor wandelverenigingen en vriendengroepen. Ook worden vrijwilligers en mensen via de sociale werkvoorziening betrokken bij het wandelnetwerk. Daarmee bevordert het wandelnetwerk de sociale cohesie.

Met het oog op de ontwikkelingen in de vrijetijdsbehoeften is het vooral in en rond drukke woonkernen in de Randstad van belang om wandelnetwerken aan te leggen en goede verbindingen te realiseren tussen stedelijk en landelijk gebied. Daarbij is vooral behoefte aan relatief korte wandelroutes.

Bijdrage aan de economie

Een wandelnetwerk stimuleert het wandelen en zorgt dat mensen gemakkelijker nieuwe gebieden gaan verkennen. Ondernemers langs de routes en met name in de buurt van startpunten zullen daar voordeel van ondervinden. Daarnaast levert de aanleg en het beheer een bijdrage in de vorm van arbeid voor aannemers en voor mensen met een achterstand tot de arbeidsmarkt.

3 STAPPEN OP DE ROUTE

3.1 Belemmeringen wegnemen

Wat is nodig om de uitvoering op gang te brengen?

De realisatie van het wandelnetwerk in Noord-Holland is in de afgelopen beleidsperiode 2013-2016 goed op gang gebracht. Met uitzondering van Texel, Westfriesland, Zuid-Kennemerland, Amstelland en Almere-Lelystad mag verwacht worden dat eind 2018 alle regio's zijn voorzien van wandelnetwerken volgens de Noord-Hollandse methodiek. Daarnaast bestaat in vrijwel elke regio de wens om de kwaliteit van het wandelnetwerk te verbeteren en soms ook om het aantal kilometers uit te breiden. Per regio wordt een advies gegeven om de belemmeringen weg te nemen.

Texel

In dialoog met de gemeente Texel en belanghebbende partijen op het eiland moet draagvlak gecreëerd worden voor de realisatie van een wandelnetwerk op Noord-Hollandse leest geschikt. Pas als dat draagvlak bereikt is, kan tot realisatie worden overgegaan.

Westfriesland

Om het tempo in de uitvoering van het wandelnetwerk in Westfriesland te verhogen kan een financiële bijdrage van de provincie, als tegemoetkoming in de versneld stijgende beheer-, onderhouds- en promotiekosten van het recreatieschap, helpen om al binnen vijf jaar (dus vóór eind 2022) tot complete realisatie van het wandelnetwerk te komen.

Noordhollands Duinreservaat

De opname van de duinwandelroutes in Wandelnetwerk Noord-Holland kan bijdragen aan vermindering van de wandeldruk in de duingebieden, omdat de bewegwijzerings-systematiek dan uniform is en wandelaars daardoor makkelijker in het achterliggende polderlandschap wandelroutes gaan lopen. Het verdient daarom aanbeveling om in overleg met PWN opnieuw te bespreken onder welke voorwaarden de wandelroutes in het duingebied toegevoegd kunnen worden aan het wandelnetwerk.

Zuid-Kennemerland

Voor Zuid-Kennemerland zou het zeker helpen als de provincie Noord-Holland en de gemeente Amsterdam een bijdrage in de kosten van de definitiefase geven. Recent kwam vanuit de gemeente Amsterdam ambtelijk het signaal dat hier mogelijkheden toe bestaan. Wanneer de regio kiest om daadwerkelijk een wandelnetwerk te realiseren, verwachten de regiogemeenten en terreinbeheerders een subsidiebijdrage van de provincie met minimaal eenzelfde percentage (50%) als andere regio's in Noord-Holland hebben ontvangen. Verder heeft men behoefte aan een verbindende partij tussen individuele gemeenten en terreinbeheerders om inrichting, beheer, onderhoud en promotie namens de regiogemeenten uit te voeren. Vooralsnog lijkt men deze in de samenwerking met Recreatie Noord-Holland te hebben gevonden. Het verdient aanbeveling om de komende periode in overleg met het bestuur van Nationaal Park Zuid-Kennemerland te bepalen onder welke voorwaarden de wandelroutes in het duingebied toegevoegd kunnen worden aan het wandelnetwerk.

Amstelland

In Amstelland moet een oplossing gevonden worden om de toekomstige beheerlasten van het wandelnetwerk te dekken.

Almere-Lelystad

In Flevoland streeft de provincie wel naar goede netwerken voor wandelen, maar ligt er nog geen plan voor een regionaal wandelnetwerk. In Almere is al wel een knooppuntensysteem aangelegd op burgerinitiatief. Het verdient aanbeveling om in de gedachte van de Metropoolregio Amsterdam ook zuidelijk Flevoland aan te merken als deelgebied, waar een wandelnetwerk in een vergelijkbare vorm als van de rest van de MRA gerealiseerd wordt. Dit dient geprogrammeerd te worden in overleg met de in de MRA deelnemende gemeenten en provincies.

3.2 Kosten voor een gebiedsdekkend wandelnetwerk

Hoeveel geld is nodig om een gebiedsdekkend netwerk in Noord-Holland te realiseren?

Voordat gesproken kan worden van een gebiedsdekkend wandelnetwerk moet nog ruim 3.100 kilometer worden gerealiseerd. Op basis van dat aantal en de ervaringen in de afgelopen jaren, kan aangenomen worden dat de benodigde investering voor de realisatie gemiddeld € 1.000 per kilometer bedraagt. In totaal is dus nog € 3.100.000 exclusief btw nodig.

Voor de wandelnetwerken die zijn en worden gerealiseerd, zijn er ook kosten voor beheer, onderhoud en promotie. Dat geld is niet direct nodig om een wandelnetwerk te realiseren, maar het is wel van belang om er draagvlak en financiële dekking voor te vinden. Het geeft een negatieve uitstraling op het wandelnetwerk als geheel, wanneer in een regio wel een wandelnetwerk wordt aangelegd maar de kwaliteit niet wordt gewaarborgd en de wandelmogelijkheden niet worden gecommuniceerd en gepromoot. Als vuistregel geldt dat jaarlijks € 100 per kilometer exclusief btw nodig is voor beheer, onderhoud en promotie.

Tabel. Nog te realiseren kilometers wandelnetwerk in Noord-Holland met kostenindicatie

Regio	Nog te realiseren kilometers wandelnetwerk			Grove indicatie aanlegkosten nog te realiseren netwerk	Indicatie jaarlijkse kosten gerealiseerde en nog te realiseren netwerk
	Planfase (plankaart en raming voorbereid)	Potentieel (plankaart en raming ontbreken)	Wens voor uitbreiding/verbetering		
Texel		500		500.000	50.000
Kop van Noord-Holland	10		55	65.000	60.500
Westfriesland	750		50	800.000	105.000
Regio Alkmaar			100	100.000	74.700
Laag Holland			50	50.000	53.200
Midden-Kennemerland			45	45.000	22.000
Zuid-Kennemerland		500		500.000	50.000
Amstelland	253		30	283.000	33.300
Gooi & Vechtstreek			50	50.000	48.800
Almere-Lelystad		750		750.000	75.000
Totaal	1.013	1.750	380	3.143.000	572.500

3.3 Kansrijke projecten

Wat zijn de meest kansrijke projecten voor de komende vijf jaar?

Voor de periode 2017 – 2022 is het *meest kansrijk* om de projecten en activiteiten voort te zetten, die al in gang gezet zijn. Dat betreft:

1. Realisatie en afronding van de wandelnetwerken die in uitvoering zijn in de Kop van Noord-Holland en de Gooi & Vechtstreek.
2. Uitvoering van het promotieplan voor Wandelnetwerk Noord-Holland;
3. Uitvoering en evaluatie van de Boerenlandpadregeling Noord-Holland in relatie tot kwaliteitsverbeteringen voor Wandelnetwerk Noord-Holland.

Verder is het *kansrijk* om de plannen voor nieuwe wandelnetwerken te maken, zoals:

4. Bespreking en programmering van het wandelnetwerk Almere-Lelystad in MRA-verband.
5. Planvoorbereiding van een wandelnetwerk in Zuid-Kennemerland, inclusief het duingebied en delen van Amsterdam.
6. Planverkenning voor een wandelnetwerk op Texel.

Ook zijn er *goede kansen* voor de realisatie van nieuwe wandelnetwerken:

7. Realisatie van een wandelnetwerk in Amstelland.
8. Realisatie van een wandelnetwerk in Zuid-Kennemerland, inclusief het duingebied en delen van Amsterdam.
9. Versnelling van de uitvoering van het wandelnetwerk in Westfriesland.

De realisatie van kwaliteitsverbeteringen, intensiveringen en uitbreidingen in Laag Holland, Midden-Kennemerland en Regio Alkmaar, inclusief Noordhollands Duinreservaat, is deels kansrijk (10).

Realisatie van een wandelnetwerk op Texel lijkt op dit moment minder kansrijk (11).

3.4 Kosten en prioriteiten

Welke kostenraming en prioritering past daar bij?

Wanneer daadwerkelijk het streven is om een gebiedsdekkend wandelnetwerk in Noord-Holland en de MRA te realiseren, dan kan de volgorde van de projecten en activiteiten zoals die in voorgaande paragraaf is aangegeven, worden gebruikt als prioritering. Om die reden zijn de inspanningen in de onderstaande tabel genummerd. Wanneer bijvoorbeeld andere beleidsvelden de financieringsmogelijkheden beperken, kan het logisch zijn om de prioritering aan te passen op basis van de kostenraming.

De totale kosten bedragen € 2.490.000 tot € 2.730.000 exclusief btw. In de tabel is weergegeven hoe dit is opgebouwd.

Tabel. Prioriteiten van projecten/activiteiten en kostenindicatie

Prioriteit	Project of activiteit	Indicatie van de kosten (bedragen exclusief btw)
1.	Realisatie en afronding van de wandelnetwerken die in uitvoering zijn in de Kop van Noord-Holland en de Gooi & Vechtstreek	De financiering is geregeld in vastgelegde projectbijdragen van gemeenten en subsidie van de provincie
2.	Uitvoering van het promotieplan voor Wandelnetwerk Noord-Holland	Circa € 250.000 (beperkt tot €50.000/jaar, want dit kan bij hoge ambitie oplopen tot € 175.000/jaar)
3.	Uitvoering en evaluatie van de boerenlandpadregeling Noord-Holland in relatie tot kwaliteitsverbeteringen voor Wandelnetwerk Noord-Holland	€ 20.000 tot € 30.000
4.	Bespreking en programmering van het wandelnetwerk Almere-Lelystad in MRA-verband	€ 20.000 tot € 50.000 voor tijdsinzet en het opstellen van een ontwerp met kostenraming*
5.	Planvoorbereiding van een wandelnetwerk in Zuid-Kennemerland, inclusief het duingebied en delen van Amsterdam	Circa € 30.000
6.	Planverkenning voor een wandelnetwerk op Texel	Circa € 20.000
7.	Realisatie van een wandelnetwerk in Amstelland	Circa € 400.000
8.	Realisatie van een wandelnetwerk in Zuid-Kennemerland, inclusief het duingebied en delen van Amsterdam	€ 400.000 tot € 500.000
9.	Versnelling van de uitvoering van het wandelnetwerk in Westfriesland	Circa € 700.000 voor de realisatie en € 50.000 tot € 100.000 voor het opvangen van de versnelde kostenstijging voor beheer en onderhoud
10.	Realisatie van kwaliteitsverbeteringen, intensiveringen en uitbreidingen in Laag Holland, Midden-Kennemerland en Regio Alkmaar, inclusief Noordhollands Duinreservaat	€ 100.000 tot € 250.000
11.	Realisatie van een wandelnetwerk op Texel	Circa € 400.000

* Realisatie van een gebiedsdekkend wandelnetwerk in Almere-Lelystad kost nog eens circa € 500.000, waardoor de totale kosten uitkomen op € 2.990.000 tot € 3.230.000

3.5 Rollen voor Provincie Noord-Holland

Om de benoemde projecten en activiteiten te kunnen realiseren, is een actieve stimulering vanuit de provincie Noord-Holland en de MRA nodig, te weten:

1. *Realisatie en afronding van de wandelnetwerken die in uitvoering zijn*
Hiervoor hoeft de provincie niets anders te doen dan de voortgang te bewaken als subsidieverlener voor de projecten in de Kop van Noord-Holland en de Gooi & Vechtstreek. Afmaken van waar aan begonnen is, is altijd goed om te doen en kost normaliter de minste inspanning.
2. *Uitvoering van het promotieplan voor Wandelnetwerk Noord-Holland*
Om de maatschappelijke voordelen waar een wandelnetwerk aan kan bijdragen (zie paragrafen 2.5 en 2.6) ook daadwerkelijk te benutten, is naast instandhouding van de routes ook een goede promotie van groot belang.
Zonder promotie zijn de positieve effecten beperkt en dat is zonde van de investeringen in de realisatie. Bovendien is een actueel en modern digitaal aanbod integraal onderdeel van het wandelnetwerk.
De website www.wandelnetwerknoordholland.nl heeft in 2015 ruim 100.000 bezoekers gehad en dit aantal is groeiende.
Om het Wandelnetwerk Noord-Holland te laten functioneren als hét centrale middel voor mensen die een lange of korte wandeling willen maken door Noord-Holland, wordt door promotie gewerkt aan meer naamsbekendheid, meer gebruik, hogere waardering en meer betrokkenheid. Zo wordt het wandelnetwerk een levendig en zeer gewaardeerd recreatieproduct, gedragen door wandelaars, ondernemers en overheden.

De provincie Noord-Holland kan bijdragen aan de promotie van het wandelnetwerk door het wandelnetwerk mee te nemen bij de promotie van Noord-Holland in het algemeen en de wandelmogelijkheden in het bijzonder. Bijvoorbeeld in combinatie met specifieke gebieden, zoals de Stelling van Amsterdam, Nationaal Landschap Laag Holland en recreatiegebieden waar de provincie in participeert, kan de provincie het wandelnetwerk promoten. Ook kan de provincie financieel bijdragen aan de promotie van het wandelnetwerk, zodat meer effect op het gebied van gezondheid, leefomgeving en economie wordt gerealiseerd. Voor de periode 2017-2022 zou de provincie een bijdrage 50% van de kosten, dus € 125.000 (€ 25.000 per jaar) moeten reserveren. De andere 50% van de kosten wordt gedekt door de regio's, die zich als eigenaar van de netwerken betrokken weten.

3. *Uitvoering en evaluatie van de Boerenlandpadregeling Noord-Holland in relatie tot kwaliteitsverbeteringen voor Wandelnetwerk Noord-Holland*

De Boerenlandpadregeling Noord-Holland werkt goed. De beleidsdoelstellingen voor de periode 2013 tot en met 2016 zijn gehaald: de per 2013 bestaande boerenlandpaden zijn bijna allemaal behouden en het aantal kilometers gecontracteerde boerenlandpaden is gestegen van 73 naar ruim 110. Voor de komende periode wordt verwacht dat Provinciale Staten een structureel jaarlijks krediet beschikbaar stelt waardoor het totaal aantal gecontracteerde kilometers kan oplopen tot circa 125. Op dit moment wordt ingeschat dat dit aantal ergens in 2018 of 2019 bereikt zal zijn. In de aanloop naar dat moment kan de provincie de regeling evalueren en in de overwegingen meenemen welke wensen en kansen voor (extra) boerenlandpaden op dat moment bekend zijn. De kosten voor deze evaluatie zijn geheel voor rekening van de provincie.

4. *Bespreking en programmering van het wandelnetwerk Almere-Lelystad in MRA-verband*

Provincie Noord-Holland kan als een van de leidende partners in de MRA bepleiten dat het wenselijk is om ook in dit deel van de MRA een wandelnetwerk in te richten die voor inwoners en bezoekers van de Metropoolregio herkenbaar is. Daarnaast kan de provincie Noord-Holland via haar interprovinciale netwerk op ambtelijk en bestuurlijk niveau zorgen dat de provincie Flevoland en de gemeenten Almere en Lelystad (en zo mogelijk ook Zeewolde) beter geïnformeerd worden en vervolgens overtuigd zijn over het belang en de betekenis van een regionaal wandelnetwerk in een uniforme verschijningsvorm in heel de MRA. Daarbij kan de provincie de aanjagersrol concreet maken door de planverkenning voor 50% te financieren. Hiervoor zou de provincie een bijdrage van € 10.000 tot € 25.000 moeten reserveren.

5. *Planvoorbereiding van een wandelnetwerk in Zuid-Kennemerland, inclusief het duingebied en delen van Amsterdam*

Voor Zuid-Kennemerland ligt een voorstel klaar om een plankaart met een reële kostenraming voor inrichting en beheer op te stellen voor een regionaal wandelnetwerk in de Noord-Hollandse systematiek. Daarin zijn drie financieringsvoorstellen beschreven, zonder directe verplichting aan partijen om ook daadwerkelijk in te stemmen met de realisatie. Op basis van de reacties op het conceptvoorstel en het recente ambtelijke signaal vanuit Amsterdam moet het voorstel worden aangepast.

Om tegemoet te komen aan de verwachtingen van de gebiedspartijen zou de provincie Noord-Holland 100% of 50% van de kosten voor deze definitiefase kunnen financieren. Hiervoor zou de provincie een bijdrage van € 15.000 tot € 30.000 moeten reserveren.

6. *Planverkenning voor een wandelnetwerk op Texel*

Voor Texel is nog zendingswerk te verrichten om te komen tot een wandelnetwerk in de Noord-Hollandse routemarkeringsmethodiek. De dialoog met gemeente, terreinbeheerders en agrarische natuurvereniging De Lieuw zal daarvoor gevoerd moeten worden. Vervolgens zal een plankaart met kostenraming opgesteld moeten worden. Om de gebiedspartijen hiervoor te laten kiezen, moet de provincie Noord-Holland 100% of 50% van de kosten voor deze definitiefase financieren. Hiervoor zou de provincie een bijdrage van € 10.000 tot € 20.000 moeten reserveren.

7. *Realisatie van een wandelnetwerk in Amstelland*

Met de provincie is al een financieringvoorstel besproken, waar de provincie Noord-Holland € 180.000 aan zou gaan bijdragen. Omdat een projectplan en de subsidie-aanvraag nog definitief gemaakt moeten worden, moet in deze fase nog met een onzekerheidsmarge rekening worden gehouden door uit te gaan van een subsidie van 50% van de projectkosten. Hiervoor zou de provincie dus € 200.000 moeten reserveren.
8. *Realisatie van een wandelnetwerk in Zuid-Kennemerland, inclusief het duingebied en delen van Amsterdam*

Pas wanneer de planvoorbereiding (project 5) is uitgevoerd en voor de inrichtings- en beheerkosten overeenstemming tussen gemeenten en terreinbeheerders wordt bereikt, kan tot een inrichtingsproject worden overgegaan. In die fase kan de provincie het project het beste met een subsidie van 50 tot 75% ondersteunen. Hiervoor zou de provincie dus € 200.000 tot € 375.000 moeten reserveren.
9. *Versnelling van de uitvoering van het wandelnetwerk in Westfriesland*

Voor de (gefaseerde) realisatie van het wandelnetwerk gaat Recreatieschap Westfriesland uit van 50% subsidie van de provincie Noord-Holland. De cofinanciering vanuit de regio is in principe al beschikbaar. Voor de realisatie moet de provincie dus € 350.000 reserveren.

Daarnaast vormt de toename van beheerkosten voor deze regio een belemmering om het verdere wandelnetwerk in één keer aan te leggen. Een provinciale financiële bijdrage als tegemoetkoming in die kosten zou de gemeenten waarschijnlijk over de streep trekken om het tempo in de realisatie binnen het door de provincie gewenste tijdsplan te brengen. Hiervoor is circa € 50.000 nodig.
10. *Realisatie van kwaliteitsverbeteringen, intensiveringen en uitbreidingen in Laag Holland, Midden-Kennemerland en Regio Alkmaar, inclusief Noordhollands Duinreservaat*

De meeste wensen voor aanpassingen aan deze regionale wandelnetwerken betreffen boerenlandpaden. Na de evaluatie van de Boerenlandpadregeling (project 2) kunnen deze eventueel worden opgepakt. Andere kwaliteitsverbeteringen kunnen mogelijk al eerder worden gerealiseerd. Hiervoor kan de provincie een subsidieregeling treffen die het eenvoudig maakt om 50% cofinanciering aan te vragen voor kwaliteitverbeteringen aan bestaande regionale wandelnetwerken. Hiervoor zou de provincie circa € 125.000 moeten reserveren.

Wat betreft het Noordhollands Duinreservaat kan de provincie in gesprek treden met PWN en bepleiten dat het wenselijk is om ook in de duinen een wandelnetwerk in te richten volgens de Noord-Hollandse systematiek.
11. *Realisatie van een wandelnetwerk op Texel*

Pas wanneer de planvoorbereiding (project 6) is uitgevoerd en voor de inrichtings- en beheerkosten overeenstemming met de gemeente en terreinbeheerders wordt bereikt, kan tot een inrichtingsproject worden overgegaan. In die fase kan de provincie het project het beste met een subsidie van 50% tot 75% ondersteunen. Hiervoor zou de provincie dus € 200.000 tot € 300.000 moeten reserveren.

Tabel. Geadviseerde financiële bijdragen bij projecten/activiteiten

	Project of activiteit	Geadviseerde reserveringen voor financiële bijdragen van de provincie Noord-Holland (bedragen excl. btw)
1.	Realisatie en afronding van wandelnetwerken die in uitvoering zijn in de Kop van Noord-Holland en de Gooi & Vechtstreek	€ 0
2.	Uitvoering van promotieplan Wandelnetwerk Noord-Holland	€ 125.000
3.	Uitvoering en evaluatie van de boerenlandpadregeling Noord-Holland in relatie tot kwaliteitsverbeteringen voor Wandelnetwerk Noord-Holland	€ 20.000 tot € 30.000
4.	Bespreking en programmering van het wandelnetwerk Almere-Lelystad in MRA-verband	€ 10.000 tot € 25.000
5.	Planvoorbereiding van een wandelnetwerk in Zuid-Kennemerland, incl. het duingebied en delen van Amsterdam	€ 15.000 tot € 30.000
6.	Planverkenning voor een wandelnetwerk op Texel	€ 10.000 tot € 25.000
7.	Realisatie van een wandelnetwerk in Amstelland	€ 200.000
8.	Realisatie van een wandelnetwerk in Zuid-Kennemerland, inclusief het duingebied en delen van Amsterdam	€ 200.000 tot € 375.000
9.	Versnelling van de uitvoering van het wandelnetwerk in Westfriesland	€ 350.000 voor realisatie en € 50.000 voor opvangen versnelde kostenstijging beheer en onderhoud
10.	Realisatie van kwaliteitsverbeteringen, intensiveringen en uitbreidingen in Laag Holland, Midden-Kennemerland en Regio Alkmaar, inclusief Noordhollands Duinreservaat	€ 125.000
11.	Realisatie van een wandelnetwerk op Texel	€ 200.000 tot € 300.000
Totaal		€ 1.305.000 tot € 1.635.000

BIJLAGEN

1. Onderzoeksaanpak
2. Ervaringen in de provincies Zeeland, Noord-Brabant en Gelderland
3. Afbeeldingen van het type bewegwijzering van de wandelnetwerken in verschillende provincie

ONDERZOEKSAANPAK

De aanpak die Recreatie Noord-Holland heeft gekozen, bestaat uit een onderzoeksopzet in twee delen. In het eerste deel van de quick scan is informatie verzameld om antwoorden op de gestelde vragen te krijgen. In de tweede fase is de ingewonnen informatie geanalyseerd en samengebracht in een beknopte digitale rapportage.

De inventarisatiefase besloeg globaal de periode van 6 juni tot 15 juli. De analyse- en rapportagefase bestreek de periode van 1 juli tot 30 september 2016. Er zat een overlap van ongeveer vijf weken in deze fasen om geconstateerde hiaten in informatie uit de inventarisatiefase te kunnen aanvullen tijdens de analyse- en rapportagefase.

Inventarisatie

Op basis van een door de opdrachtgever aangeleverde lijst van contactpersonen en -gegevens van de in haar ogen meest relevante provincies en overheidsdeelnemers in de MRA hebben wij de lijst te spreken contactpersonen van provincies, gemeenten, samenwerkingsorganen, belangenbehartigers voor wandelen gecompleteerd en de gehouden gesprekken verdeeld onder de projectteamleden. Voorafgaand aan de te voeren gesprekken met deze stakeholders is eerst een standaard vragen- en antwoordenlijst samengesteld. Dit met het oog op de verwerking van de opbrengsten uit de inventarisatiefase in de analyse- en rapportagefase. Deze werkzaamheden zijn uitgevoerd door de projectleider en de managementondersteuner en is direct na ontvangst van de opdracht ter hand genomen.

Analyse en rapportage

In de analyse- en rapportagefase zijn de resultaten van de uitgevoerde activiteiten uit fase 1 samengebracht en geanalyseerd door het projectteam van Recreatie Noord-Holland. De analyse van gegevens was gericht op beantwoording van de volgende vragen en informatie:

1. In welke gebieden van de provincies Noord-Holland en Flevoland voor wat betreft de MRA is er nog geen regionaal wandelnetwerk bewegwijzerd volgens de systematiek van het Noord-Hollandse wandelnetwerk?
2.
 - a. Bij hoeveel kilometer heeft de provincie een provinciaal dekkend wandelnetwerk?
 - b. Wat zijn de kosten voor het realiseren van een provinciaal dekkend wandelnetwerk?
 - c. Wat is specifiek voor de MRA-regio, inclusief deelnemende gemeenten in Flevoland?
3.
 - a. Waarom komt een wandelnetwerk in een aantal gebieden niet of moeizaam van de grond?
 - b. Wat is nodig om de uitvoering (weer) op gang te brengen?
 - c. Hoeveel kilometers dienen nog gerealiseerd te worden volgens de systematiek van het Noord-Hollandse wandelnetwerk om tot een provinciaal dekkend wandelnetwerk te komen?
 - d. Welke kosten zijn nodig om tot een provinciaal dekkend wandelnetwerk te komen?
4.
 - a. Op basis van een beknopte literatuurstudie is aangegeven wat de effecten van wandelen zijn op de gezondheid, leefomgeving en economie.
 - b. Op basis van de telefonische interviewronde langs de elf andere provincies is beschreven of er een of meerdere provincies zijn die een provinciaal dekkend wandelnetwerk hebben en zo ja, wat de ervaringen daar zijn.
5.
 - a. Op basis van de verkregen antwoorden op de vragen 1 tot en met 4 is advies gegeven hoe de onderscheiden regio's zonder compleet wandelnetwerk gestimuleerd kunnen worden in de realisatie van een compleet wandelnetwerk.
 - b. Op basis van de verkregen antwoorden op de vragen 2b (kosten) en adviezen voor de onderscheiden regio's (5a), hebben we geadviseerd over de prioritering van projecten in de komende vijf jaren.

ERVARINGEN VAN DE PROVINCIES ZEELAND, NOORD-BRABANT EN GELDERLAND MET DE DAAR AANWEZIGE WANDELNETWERKEN

Vraag	Zeeland	Noord-Brabant	Gelderland
<i>Hoe ziet de aanwezige infrastructuur er uit?</i>	Eén kleurstelling groen/geel. Overal eenduidig.	Eén kleurstelling groen/geel. Overal bordjes m.u.v. West-Brabant daar is het op objecten geschilderd.	Er zijn regionale verschillen. Past in het motto Gelderland levert mooie streken.
<i>Heeft u normen gehanteerd voor het gerealiseerde netwerk?</i>	Ja, knooppunten, ommetjes, dagwandelingen, meerdaagse wandelingen.	Ja, knooppuntensysteem minimaal 3, maximaal 20 kilometer per rondje.	
<i>Heeft u inzicht in het gebruik van het wandelnetwerk?</i>	Géén getallen van het aantal gebruikers.	Lastig. Zeker duizenden plannings per maand. Wandelen staat in top 3 van Visit Brabant.	Nee, monitoring is iets dat Gelderland per streek in beeld wil (laten) brengen.
<i>Hoe komt u tot dit inzicht?</i>		Is te herleiden van kaartverkoop en websitebezoek.	
<i>Wat zijn de gemaakte kosten voor inrichting, beheer, onderhoud, promotie en andere kosten?</i>	Provincie breed niet expliciet becijferd. Voor de regio Hulst circa € 300.000 inclusief landschappelijke inrichting met beplantingen e.d.	Voor heel Brabant ongeveer € 300.000 out of pocket kosten. Personele inzet is niet gekwantificeerd.	Niet paraat. Is wel na te gaan via verstrekte provinciale subsidies.
<i>Welke taken en rollen heeft uw provincie (gehad)?</i>	Beleidsvorming, faciliterend bij inrichting (projectsubsidie), faciliterend voor beheer door vaste subsidierelatie met st. Landschapsbeheer Zeeland.	Beleidsvorming, subsidieverlener, faciliteren routebureau (bemensing volledig gefinancierd door Noord-Brabant).	Subsidieverlener
<i>Welke beleidsdoelen zijn bereikt met de realisatie van een wandelnetwerk?</i>	Beleidsnota uit 2003; doelen op gebied van gezondheid, landschap en economie (toerisme).		Wandelen en fietsen, economie (toerisme), gezondheid (bewegen).
<i>Wie draagt er zorg voor de inrichting, beheer, onderhoud en promotie?</i>	Stichting Landschapsbeheer Zeeland verzorgt het beheer en onderhoud en een deel van de promotie. VVV Zeeland doet ook een deel van de promotie.	Routebureau Brabant (provincie NB), 67 gemeenten waarvan er vier personen de regio's vertegenwoordigen. Deze partijen sturen het routebureau. Promotie door Visit Brabant.	Achterhoek en rivierengebied Uiterwaarde, Veluwe door gemeenten (routebureau in oprichting), Arnhem-Nijmegen routebureau KAN. Promotie door Gelderseroutes.nl.

Bijlage 2

Vraag	Zeeland	Noord-Brabant	Gelderland
<i>Hoe is de financiering georganiseerd?</i>	Provincie Zeeland, jaarlijks € 100.000. Daarnaast jaarlijks € 50.000 als boerenlandpadvergoeding. Er is gebruik gemaakt van Europese cofinanciering. Tussen SLZ en VVV Zeeland enige strijd.	Provincie en gemeenten. Terreinbeherende organisaties en waterschappen werken mee door terreinen open te stellen, maar dragen financieel niet bij.	Veelal door gemeenten in regionaal verband. Niet helemaal bekend. De provincie gaat wel investeren om de veluwe weer op één te krijgen als toeristische bestemming.
<i>Hoe is de samenwerking tussen betrokken partijen?</i>	Zeer content over werk van SLZ. Promotie door VVV Zeeland staat in de kinderschoenen.		Per regio verschillend
<i>Is de samenwerking effectief en efficiënt?</i>	Het concept is bedacht, de uitvoering moet gaan starten.	Ja, Visit Brabant is de rechtspersoon die het routebureau aanstuurt en de intelligentie/data in eigendom heeft. Alles is in huis, het routebureau kan snel stappen zetten, is sterke partij richting leveranciers/uitgevers. Veel partijen nemen zelf de moeite om het wandelnetwerk te gebruiken voor eigen promotiedoelen waardoor Visit Brabant zelf niet veel tijd en geld in promotie hoeft te stoppen.	Routebureaus zijn heel bepalend als entiteiten voor kwaliteitsbewaking van routes in het veld. Het idee bestaat dat de samenwerking wellicht versterkt kan worden.
<i>Hoe lang is er gedaan van idee tot realisatie?</i>	Ongeveer 10 jaar	3 jaar	Niet bekend
<i>Hoeveel kilometer beslaat het provinciale netwerk?</i>	2.500 km	Ongeveer 10.000 km	Niet bekend
<i>Maken onverharde paden deel van het wandelnetwerk?</i>	Ja	Ja, het grootste deel. Meeste van gemeenten	Ja
<i>Is er een vuistregel in de verhouding verhard/onverhard voor een wandelnetwerk?</i>	Nee	Nee	Niet bekend
<i>Maken boerenlandpaden deel uit van het wandelnetwerk?</i>	Ja, in totaal 140 km	Ja	Ja, zogenaamde klompenpaden

Bijlage 2

Vraag	Zeeland	Noord-Brabant	Gelderland
<i>Wat voor soort boerenlandpaden (openbare weg, privaatrechtelijke overeenkomst, anders)?</i>	Privaatrechtelijke	Meestal private gronden, allen opengesteld op basis van vrijwilligheid. Provincie heeft wel een regeling, maar daar maakt het routebureau geen gebruik van.	Gemeenten voeren dit uit. Agrariërs krijgen een vergoeding per meter. Gelderland subsidieert op basis van de provinciale landschapsverordening.
<i>Wat is de aard van de boerenlandpaden (weiland, akkerland, tuinbouw, fruitteelt, bollen, anders)?</i>	Weiland, akkerland, boom- en wijngaarden		
<i>Wat zijn de ervaringen in uw provincie met boerenlandpaden?</i>	Ervaringen zijn positief. Grondgebruikers ontvangen € 0,45/ meter/jaar.	Niemand klaagt, althans dat is niet bekend bij geïnterviewde.	
<i>Heeft u nog aanbevelingen voor Noord-Holland?</i>	Richt toeristisch/ recreatief landschappelijk minder aantrekkelijk gebieden niet in als wandelnetwerk. Zeeland heeft bewust de Zak van Beveland om die reden niet ingericht.	3-20 km en fijnmazig netwerk; kies voor een beperkt aantal mooie gebieden met een beperkt aantal verbindingroutes tussen die gebieden. Vermijd onaantrekkelijke gebieden.	Onderscheid maken tussen een basisnetwerk en een plus netwerk. De overheid beperkt zich tot de basis. De plus zou door particulieren gedragen moeten worden. Van tijd tot tijd moeten routenetwerken bij de tijd gebracht worden (restyling bij vervangingsinvestering).

AFBEELDINGEN VAN HET TYPE BEWEGWIJZERING VAN DE WANDELNETWERKEN IN VERSCHILLENDE PROVINCIES

In Nederland komen verschillende typen wandelnetwerk voor. Het onderscheid wordt vaak gemaakt door te spreken van een knooppunten- of een keuzepuntennetwerk.

Bij een knooppuntennetwerk zijn alle trajecten met dezelfde kleur gemarkeerd en hebben de punten waar meerdere trajecten samenkomen een nummer, waarbij de pijlen zijn voorzien van het knooppuntnummer waar zij naartoe verwijzen. Wandelroutes -zowel rondwandelingen als lijnwandelingen- kan men samenstellen, presenteren en volgen op basis van een reeks knooppuntnummers. Dit type bewegwijzering lijkt het meest op de markering van het fietsroutenetwerk.

Een keuzepuntennetwerk is anders van opzet. Het netwerk bestaat uit rondwandelingen die een eigen routekleur hebben en die vanuit startpunten beginnen. De kruispunten van de wandelroutes vormen een keuzepunt, waarbij de wandelaar kan kiezen om eventueel de wandeling te verlengen door over te stappen op een andere routekleur. Voor de oriëntatie op een wandelkaart zijn de keuzepunten vaak genummerd, maar de pijlen zijn niet voorzien van het keuzepuntnummer waar zij naartoe verwijzen.

In Noord-Holland wordt een hybride systematiek toegepast, door in het keuzepuntennetwerk de pijlen op een keuzepunt wel te voorzien van het keuzepuntnummer waar zij naartoe verwijzen. Daarbij wordt op iedere zijde van een keuzepunt ook alle richtingen aangegeven. Iedere wandelaar kan hierdoor wandelen op basis van de systematiek van zijn voorkeur: eenvoudig een routekleur volgen of op basis van een reeks nummers een (zelf) samengestelde route volgen.

Een wandelstartpunt in Noord-Holland

Zeeland: een netwerk van genummerde knooppunten

Noord-Brabant : een netwerk van genummerde knooppunten

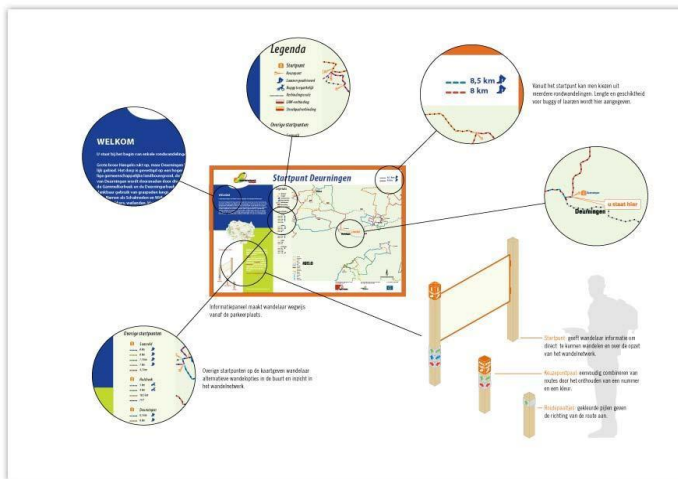
Gelderland, Achterhoek : een netwerk van genummerde knooppunten

Gelderland, Rivierengebied: een netwerk van gekleurde rondwandelingen met genummerde keuzepunten

Gelderland, Rijk van Nijmegen: een netwerk van genummerde knooppunten (zonder startpunten en gekleurde rondwandelingen)

Overijssel, Twente: een netwerk volgens het keuzepuntensysteem

Bijlage 3

Noord- en Midden Limburg: netwerken volgens het knooppuntensysteem

Zuid-Limburg: een netwerk van gekleurde routes. In delen van Zuid-Limburg is ook het wandelnetwerk van de Belgische Voerstreek te vinden, wat volgens het knooppuntensysteem is ingericht.

Groningen: het netwerk van WaddenWandelen is hier bewegwijzerd volgens het knooppuntensysteem

Friesland: een knooppuntennetwerk met panelen

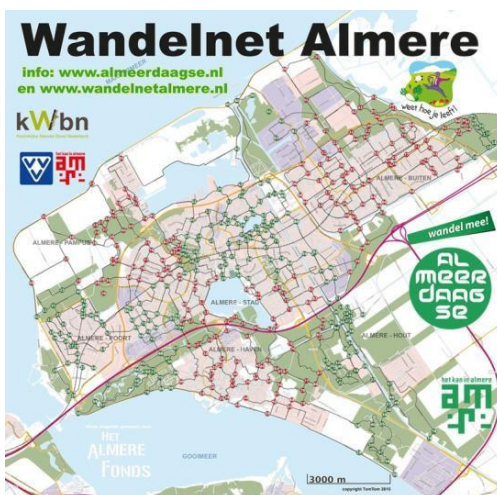
Drenthe, De Wolden: een knooppuntennetwerk

Utrecht: een wandelnetwerk volgens het knooppuntensysteem

Zuid-Holland, o.a. in IJsselmonde, Bollenstreek en Krimpenerwaard: wandelnetwerken volgens het knooppuntensysteem

Flevoland, Almere: een knooppuntennetwerk